

Warszawa, 25 listopada 2020 r.

prof. SGH dr hab. Monika Łada
Instytut Rachunkowości

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Magdaleny Wiercioch pt.

„POMOC PUBLICZNA NA BADANIA, ROZWÓJ I INNOWACJE JAKO DETERMINANTA SYTUACJI EKONOMICZNEJ PRZEDSIĘBIORSTW”

Podstawą sporządzenia recenzji rozprawy doktorskiej jest pismo Przewodniczącego Komitetu Naukowego Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach prof. dr hab. Grzegorza Kończaka z dnia 26.10.2020 r.

1. Ogólna charakterystyka rozprawy

Recenzowana rozprawa pt. „Pomoc publiczna na badania, rozwój i innowacje jako determinanta sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstw” została przygotowana przez mgr Magdalenę Wiercioch pod opieką promotora prof. dr hab. Haliny Buk oraz promotora pomocniczego dr Jolanty Wartini-Twardowskiej. Zasadnicza treść rozprawy składa się z czterech rozdziałów oraz wstępu i zakończenia. Ogółem tekst opracowania obejmuje wraz z bibliografią oraz dodatkowymi spisami i załącznikami 214 stron. Bibliografia zawarta w rozprawie obejmuje 172 pozycje krajowe i zagraniczne, które zostały wykorzystane przy opracowaniu wyników badań literaturowych. W odrębnych spisach ujęto także akty prawne i źródła netograficzne. Przedstawione w tekście wywody zostały zilustrowane 41 zestawieniami tabelarycznymi oraz 10 rysunkami, 24 wykresami i 3 schematami.

Tematyka badawcza

Problematyka efektywności pomocy publicznej stanowi szerokie i popularne od lat pole badań prowadzonych w dyscyplinie ekonomia i finanse. W ostatnich latach szczególnym zainteresowaniem badaczy cieszą się studia na temat środków pomocowych skierowanych na poprawę potencjału innowacyjności gospodarki. Dotychczasowe badanie w tym zakresie oscylują między normatywnym podejściem skierowanym na wypracowanie i propagowanie racjonalnych ekonomicznie wzorców interwencji publicznej, a pozytywną i konstruktywnie krytyczną analizą praktyki gospodarczej. Wskazanym trendom badań naukowych towarzyszy aktualnie bardzo wysoki poziom akceptacji społecznej dla tzw. „pomocy publicznej” jako konkurencyjnego dla rynku sposobu alokacji zasobów w gospodarce. Źródłami silnej legitymizacji dla idei pomocy publicznej z perspektywy Polski są nie tylko aktualna polityka Unii Europejskiej, ale także ciągle silne instytucje gospodarki centralnie sterowanej. Samo już określenie „pomoc” ma zabarwienie pozytywne, podczas gdy bardziej precyzyjnie należałoby raczej mówić o alokacji zasobów. Uwarunkowania te powodują poddawanie badaczy tej problematyki bardzo silnej i często nieuświadomionej presji na normatywne wykazanie zasadności stosowania pomocy publicznej i potwierdzenia przynajmniej częściowej jej efektywności.

Tematyka rozprawy wpisuje się w ten nurt rozważań naukowych i jest próbą weryfikacji efektywności wykorzystania pomocy publicznej skierowanej na szeroko rozumianą poprawę potencjału wiedzy i innowacyjności z poziomu wybranej grupy podmiotów gospodarczych. Ograniczenie zakresu badań sygnalizuje cel główny *„określenie powiązań występujących pomiędzy pomocą publiczną na badania, rozwój i innowacje, a sytuacją ekonomiczną przedsiębiorstw tworzących klastr Dolina Lotnicza”*. Takie zdefiniowanie problemu badawczego nadaje mu wyraźne walory aplikacyjne. Silne osadzenia praktyczne rozważań zawartych w rozprawie sygnalizują także jej cele częściowe:

1. *„Identyfikacja oraz ocena form i rodzajów pomocy publicznej na działalność badawczo-rozwojową ze szczególnym uwzględnieniem środków z Unii Europejskiej.*
2. *Rozpoznanie najważniejszych stymulatorów i barier pozyskiwania pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje w Dolinie Lotniczej.*
3. *Rozpoznanie źródeł pozyskiwania środków przez przedsiębiorstwa Doliny Lotniczej.*
4. *Rozpoznanie związków pomiędzy wysokością udzielanej pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje, a wielkością i rodzajem beneficjenta w Dolinie Lotniczej.*
5. *Określenie rezultatów niefinansowych wspierania klastra Dolina Lotnicza ze środków pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje.*
6. *Opracowanie rekomendacji dla polityki gospodarczej Polski w zakresie wsparcia klastra Dolina Lotnicza oraz ustalenie wytycznych dla polityki regionalnej w zakresie oceniania i przyznawania środków finansowych na projekty badawczo-rozwojowe.”*

Formułując problem badawczy Autorka bardzo trafnie dostrzegła wielopoziomowość i wielowymiarowość oddziaływania pomocy publicznej oraz umiejętnie celowo ograniczyła przedmiot badań do analiz związków między korzystaniem przez wybraną grupę podmiotów z określonych środków pomocowych a ich sytuacją ekonomiczno-finansową.

Z takim zrozumiałym i prawidłowym sposobem zdefiniowania celów rozprawy nie w pełni pokrywają się sformułowane pytania badawcze. Można się domyślać, że pytanie główne w brzmieniu (s.4) *„czy pozyskiwanie pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje może determinować sytuację ekonomiczną przedsiębiorstw?”* oraz powiązana z nimi hipoteza (s.4) *„pozyskiwanie pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje determinuje sytuację ekonomiczną przedsiębiorstw”* są próbą podkreślenia walorów teoriopoznawczych rozprawy. Oba sformułowania są bardzo ogólne i sugerują trywialną odpowiedź, która jak pokazują wyniki badań empirycznych wcale taka nie jest. Ten mankament w pewnym stopniu niweluje sposób sformułowania częściowych (pobocznych) pytań badawczych, który łączy cele użyteczne i teoriopoznawcze rozprawy (s.4-5):

- *„jakie istnieją w Polsce możliwości pozyskiwania środków na działalność badawczo-rozwojową i innowacyjną dla przedsiębiorstw?”*
- *jakie są determinanty pozyskiwania pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje w przedsiębiorstwach Doliny Lotniczej?*
- *jaka jest główna grupa barier pozyskiwania pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje dla przedsiębiorców Doliny Lotniczej?*
- *z jakich źródeł (krajowych, czy zagranicznych) najczęściej pozyskiwana jest pomoc publiczna na badania, rozwój i innowacje w Dolinie Lotniczej?*
- *czy istnieje związek (a jeżeli tak to jakiej natury) pomiędzy wysokością udzielanej pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje, a wielkością i rodzajem beneficjenta w przeprowadzonych badaniach?*
- *jakie rezultaty niefinansowe występują w związku ze wsparciem przedsiębiorstw Doliny Lotniczej ze środków publicznych na badania, rozwój i innowacje?*
- *czy istnieje związek pomiędzy pozyskiwaniem pomocy publicznej na badania, rozwój i innowacje, a wyższą rentownością przedsiębiorstwa?”*

Z uwagi na przyjęte cele, badania przeprowadzono na precyzyjnie dobranej próbie podmiotów gospodarczych działających w Polsce i współtworzących klaster określany mianem Dolina Lotnicza. Analizy empiryczne wykonano według dokładnie określonych etapów postępowania badawczego oraz przy wykorzystaniu metod ilościowych i jakościowych. Pomimo silnej normatywnej i pragmatycznej orientacji rozważań zawartych w rozprawie i takim też sposobie sformułowania wniosków dostrzegam w analizowanym projekcie badawczym znaczący pierwiastek badań pozytywnych skierowanych na

zrozumienie złożonych ekonomicznych mechanizmów alokacji zasobów w gospodarce i ich oddziaływania na sytuację wybranych grup uczestników życia gospodarczego.

2. Układ rozprawy

Tekst rozprawy został podzielony na sześć części: wstęp, cztery rozdziały oraz zakończenie. Wstęp zaczyna się od zasygnalizowania motywów wyboru tematu i zakresu rozprawy oraz określenia założeń projektu badawczego. Przedstawione zostały: problem badawczy (w formie pytania), hipoteza i poboczne pytania oraz cel główny i cele cząstkowe rozprawy. W dalszej części opisu projekt został ulokowany na tle szerszej problematyki badawczej. Następnie została omówiona struktura rozprawy i krótko opisana zawartość poszczególnych rozdziałów. W pracy przyjęto specyficzny układ poszczególnych rozdziałów, zgodnie z którym każda część zaczyna się krótkim wstępem i kończy się podsumowaniem w ostatnim podrozdziale.

Założenia i etapy realizacji projektu badawczego zostały bardzo dokładnie przedstawione w rozdziale pierwszym. W pierwszym podrozdziale omówiono wyniki przeglądu aktualnego stanu wiedzy w badanym obszarze oraz zidentyfikowano lukę badawczą. W tym szerokim kontekście teoretycznym osadzono założenia autorskiego projektu, a następnie szczegółowo uzasadniono decyzje podjęte przy projektowaniu jego przebiegu. Jako główną metodę badawczą wskazano ilościowo-jakościowe studium przypadku. Takie rozwiązanie metodyczne można uznać za kontrowersyjne, ale jako zbiorowe studium kilku powiązanych przypadków, moim zdaniem, się broni. W drugim podrozdziale zawarte zostało dokładne uzasadnienie doboru próby badawczej przeprowadzonej metodą lejka. W trzecim podrozdziale scharakteryzowano procedurę zbierania danych oraz wskazano metody zastosowane na poszczególnych jej etapach. Najważniejsze elementy przyjętej metodyki badań przywołano ponownie w podsumowaniu rozdziału.

Rozdział drugi pełni rolę wprowadzenia merytorycznego do praktyk pozyskiwania pomocy publicznej na działalność badawczo-rozwojową i innowacyjną w Polsce. Prezentuje więc ważny element ogólnego kontekstu własnych badań empirycznych. W kolejnych podrozdziałach wskazano istotę i cechy pomocy publicznej z uwzględnieniem obowiązujących regulacji krajowych i unijnych. Opisano rodzaje pomocy publicznej, jej formy oraz ogólne zasady i procedury obowiązujące przy jej udzielaniu. Odrębne części rozprawy poświęcone zostały trzem zasadniczym programom wsparcia tworzenia potencjału innowacyjności w polskiej gospodarce udzielanego za pośrednictwem centralnych instytucji PARP, NCN i NCBiR. Szczegółowo omówiono także Programy Operacyjne Unii Europejskiej założenia perspektywy lat 2007-2013 oraz wytyczne na kolejny okres. Ponownie najważniejsze wyniki przeglądu aktualnego stanu badanego wycinka empirii przedstawiono w podsumowaniu.

Rozdział trzeci został poświęcony analizie różnych podejść istotnych z punktu widzenia potencjalnej operacjonalizacji zmiennych powiązanych z ogólną kategorią „sytuacja ekonomiczna jednostki gospodarczej”. W podrozdziale pierwszym zdefiniowano to pojęcie oraz odniesiono się do propozycji jego pomiaru. W podrozdziale drugim scharakteryzowano główne modele i wskaźniki analityczne, a w kolejnym odniesiono się do rentowności jako jednego z kluczowych aspektów sytuacji finansowej. W kolejnych częściach rozdziału dyskusję wyników badań literaturowych rozszerzono na strategiczny wymiar działalności podmiotów oraz rolę sfery wiedzy i innowacyjności w rozwoju gospodarczym. Szczególną uwagę zwrócono na szczególne uwarunkowania sytuacji ekonomicznej podmiotów podejmujących współpracę międzyorganizacyjną w formie sieci innowacji oraz klastrów.

Ostatni rozdział zawiera zasadnicze wyniki własnych badań empirycznych podmiotów klastra Dolina Lotnicza. Charakterystyka klastra objętego badaniem oraz kontekst sektora lotniczego, w którym działają skupione w nim podmioty zostały przedstawione w pierwszych dwóch podrozdziałach. W kolejnych częściach rozdziału omówiono uzyskane wyniki badań ilościowych i jakościowych. Obejmowały one takie aspekty dofinansowania podmiotów Doliny Lotniczej jak: determinanty i bariery pozyskanie pomocy publicznej, struktura zewnętrznych źródeł finansowania oraz jego rezultaty. W podrozdziale szóstym przeanalizowano powiązania między zmiennymi związanymi z uzyskaną pomocą publiczną a wskaźnikami rentowności. Ostatnia część merytoryczna rozdziału to wstępna próba oceny zasadności interwencji w zakresie wsparcia klastra Dolina Lotnicza.

W zakończeniu ponownie przywołano wybrane wyniki badań, sformułowano najważniejsze wnioski, w tym wykazano realizację przyjętych założeń badawczych. Prawidłowo zidentyfikowano także ograniczenia wynikające z przyjętego podejścia badawczego. Całość rozprawy kończą krótkie rekomendacje opracowane z myślą o dalszym rozwoju Doliny Lotniczej.

3. Ocena merytoryczna

Badania przedstawione w rozprawie podejmują bardzo ważny problem nie tylko badawczy, ale kwestię przykuwającą uwagę ekspertów ekonomicznych i opinii publicznej. Pytanie „czy przeznaczanie (alokacja) środków publicznych na selektywne dofinansowanie wybranych podmiotów realizowane pod hasłem poprawy potencjału wiedzy i innowacyjności ma racjonalne uzasadnienie” stanowi nie lada wyzwanie nawet dla wytrawnych i doświadczonych badaczy współczesnych nauk ekonomiczno-społecznych. Tym bardziej należy docenić wysiłek podjęty przez Doktorantkę by przynajmniej częściowo zmierzyć się z tą problematyką. I chociaż badania zostały zaprojektowane z myślą o opracowaniu rekomendacjach dla Doliny Lotniczej, niejednoznaczne ich wyniki mają znacznie większy

potencjał teoriopoznawczy niż by to wynikało bezpośrednio z lektury rozprawy i opracowanych wniosków.

Do podstawowych walorów recenzowanej rozprawy zaliczam:

1. wybór aktualnego, interesującego, trudnego i wieloaspektowego przedmiotu badań,
2. dostrzeżenie utylitarne wymiaru rozważań ekonomicznych, w których nurt zostały wpisane założenia projektu badawczego,
3. przyjęcie bardzo przejrzystej metodyki badawczej oraz zrozumiały sposób jej opisu,
4. zastosowanie logicznej struktury rozprawy odpowiadającej kolejnym etapom postępowania badawczego: od ustalenia luku badawczej, poprzez kontekst badań i charakterystykę zmiennych, na wynikach i wnioskach kończąc,
5. prezentacja bardzo szczegółowej charakterystyki ogólnego kontekstu empirycznego działalności podmiotów objętych badaniem,
6. trafny dobór metod ilościowych zastosowanych do analizy związków między zmiennymi w powiązaniu z przyjętymi skalami pomiarowymi,
7. poprowadzenie dyskusji efektów projektu badawczego z wykorzystaniem stylu wypowiedzi charakterystycznego dla opracowań naukowych przy jednoczesnym zachowaniu pełnej zrozumiałości prezentowanych wywodów.

Doktorantka nie ustrzegła się jednak przed zasygnalizowanymi pułapkami wynikającymi z powszechnej aktualnie legitymizacji dla interwencji państwa w sferę działalności biznesowej. Świadczą o tym między innymi próby normatywnego usprawiedliwiania zasadności interwencji argumentami, które wykraczają poza zakres badań empirycznych. Wydaje się, że nie było takiej potrzeby. Uzyskane wyniki są nawet ciekawsze, bo obalają powszechne stereotypy dotyczące postrzegania pomocy publicznej oraz inwestycji w potencjał rozwoju przedsiębiorstw.

Głównym problemem, który zaważył na interpretacji uzyskanych wyników badań empirycznych jest paradoks wpisany w relacje zmiennych „korzystanie z pomocy publicznej” i „rentowność”. Pozornie nie ma potrzeby udowadniania tego typu związków, bo są one oczywiste. Rozważania zawarte w rozdziale 2 sugerują, że warunkiem zaliczenia danego dofinansowania jako pomocy publicznej jest to, że (s.26) „wsparcie stanowi korzyść ekonomiczną dla przedsiębiorcy”, a jednocześnie sposób ewidencji tego źródła finansowania oraz kosztów kwalifikowalnych niezbędnych by go pozyskać sprawia, że wpływają bezpośrednio na poziom wyniku finansowego podmiotu. Jednocześnie badanie empiryczne pokazują, że nie występuje korelacja między zmiennymi: fakt i skala takiego finansowania oraz rentowność. Wyniki, takie jak zaprezentowane w rozprawie nie są porażką w dowodzeniu ewidentnych powiązań,

ale jedynie sygnałem o większym stopniu złożoności badanych relacji. Skoro dofinansowanie z założenia przynosi korzyści to co sprawia, że efekt ten w badanej próbie jest wyraźnie niwelowany w pierwszych latach po pozyskaniu pomocy publicznej? Częściowo wyjaśnieniem tych sprzeczności są wyniki badań jakościowych wskazujące na różne motywy i bariery pozyskania analizowanej grupy źródeł finansowania oraz efektywności ich wykorzystania w podmiotach. Nie są to jednak wyjaśnienia pełne.

Do słabszych stron rozprawy zaliczam:

1. zbyt silne ukierunkowanie użyteczne badań o charakterze pozytywnym, które niosły relatywnie duży potencjał teoriopoznawczy,
2. brak pełnej zbieżności między pytaniami badawczymi, hipotezą a celami rozprawy,
3. rezygnacja z szerokiego przeglądu aktualnego stanu wiedzy naukowej na temat efektywności wykorzystania środków publicznych i ograniczenie się w części rozważań teoretycznych do prezentacji luki badawczej,
4. formułowanie wniosków skierowane na reinterpretację wyników z nawiązaniem do powszechnie obowiązujących przekonań (podrozdział 4.7).

Pomimo tych mankamentów docenić należy, że Doktorantka podjęła wiele różnych prób analizy badanych relacji. Wykazane słabe powiązania oraz silna orientacja na wypracowanie właściwych rekomendacji praktycznych doprowadziła do tego, że opracowane wnioski są mniej przekonujące teoretycznie. Ta konstatacja skłania mnie do zadania następujących pytań:

1. Czy w literaturze są prezentowane jakieś modele tłumaczące efektywność wykorzystania pomocy publicznej z poziomu beneficjentów?
2. Jakie czynniki mogły mieć potencjalny wpływ na zniwelowanie korzystnego wpływu dofinansowania na rentowność badanych podmiotów w analizowanym krótkim horyzoncie?
3. Czy uwarunkowania sektora lotniczego mogły mieć wpływ na uzyskane wyniki badań? Jeżeli tak, to jaki?

Na marginesie wystawianej oceny chciałabym wskazać, że wyniki badań Doliny Lotniczej jako sztandarowego przykładu sukcesu sektorowego klastra współpracy niosą wiele interesujących wniosków także z perspektyw nauk o zarządzaniu i jakości. W szczególności uwagę zwraca bardzo silna strategiczna orientacja analizowanych podmiotów na sprawność operacyjną w sferze wytwarzania i usług z wciąż stosunkowo drugoplanową rolę rozwoju nowatorskich rozwiązań technologicznych (patenty) i innowacji marketingowych jako ważnych źródeł tworzenia przewagi konkurencyjnej, charakterystycznych m.in. dla strategii tzw. przywódców produktowych.

4. Wnioski

Recenzowana rozprawa prezentuje wyniki badań o istotnym znaczeniu dla wiedzy naukowej z zakresu efektywności pomocy publicznej. Rozważania w niej zawarte świadczą o tym, że Doktorantka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w obszarze nauk społecznych przypisanego do dyscypliny ekonomia i finanse. Przeprowadzone badania, uzyskane wyniki oraz sformułowane na ich podstawie wnioski stanowią oryginalne rozwiązanie problemu naukowego o walorach głównie użytkowych, ale także częściowo teoriopoznawczych. Biorąc pod uwagę przedstawioną ocenę stwierdzam, że recenzowane opracowanie mgr Magdaleny Wiercioch pt. „Pomoc publiczna na badania, rozwój i innowacje jako determinanta sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstw” spełnia wymagania ustawowe stawiane rozprawom doktorskim. Na tej podstawie wnoszę o jej dalsze procedowanie i dopuszczenie do publicznej obrony.

prof. SGH dr hab. Monika Łada

